

Токтогулов С.Т., Сакиева С.С.

БАШТАЛГЫЧ КЛАССТАРДА ОКУУЧУНУН ДЕН СООЛУГУН САКТОО ЖАНА ОКУУ ПЛАНЫНЫН ӨЗГӨРҮҮ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ

Токтогулов С.Т., Сакиева С.С.

ТЕНДЕНЦИИ ИЗМЕНЕНИЯ УЧЕБНОГО ПЛАНА И СОХРАНЕНИЕ ЗДОРОВЬЯ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

S.T. Toktogulov, S.S. Sakieva

TRENDS IN CURRICULUM CHANGE AND THE PRESERVATION OF HEALTH OF PUPILS OF INITIAL CLASSES

УДК:337/36

Макалада башталгыч мектепте окуучунун ден соолугун сактоодогу окутуу процессиндеги көйгөйлөр, аларды чечүү боюнча жүргүзүлгөн эксперименталдык байкоолор, аны ишке ашыруудагы практикалык сунуштар берилген. Ошондой эле башталгыч класста кош тилдүү билим берүүгө (билингвизм) карата баалуу сунуштар каралган.

В данной статье рассматриваются проблемы здравоохранения ученика во время учебного процесса, экспериментальные наблюдения по их решению, также были даны практические советы по их решению. Также в данной статье рассматриваются предложения по двуязычному образованию в начальной школе.

In this article we can see the problems of student's healthcare during semesters and some advices about how to solve these problems by experimental observation. In this article proposals concerning bilingual approaches are also observed.

Башталгыч класстардагы окуучулардын ден соолуктары биринчи класстан баштап начарлай баштагандыгы, б.а. мектептин шартына эркин жүргөн бала физиологиялык, психикалык жактан бат эле ыңгайлаша албагандыгы көптөн бери илимпоздорго, башталгыч класстын мугалимдери жана ата-энелерге белгилүү. Мисалы, 1911-1912-жылдары Л.С. Выготский Москва шаардык медициналык көзөмөлдөөлөрдүн статистикалык натыйжаларына таянып, биринчи классты бүткөн окуучулардын 35%ы ден соолуктарынын начарлап кеткендигин белгилеген.

Ал эми 1960-1993-жылдары Союздук масштабда жүргүзүлгөн медициналык изилдөөлөрдүн натыйжаларынан, окуучулардын ден соолуктары биринчи класста окуган убакыттын ичинде 61%дан 46%га чейин төмөндөгөндүгү аныкталган [12,77-б.]. Демек, мектепке тартылган мезгилден баштап, окуучуларда түрдүү “мектептик кеселдер” пайда боло баштайт. Эмне үчүн? Чындыгында, анын объективдүү жана субъективдүү себептери көп. Макаланын чегинде, мындай себептерге эмнелер өбөлгө болуп келе жаткандыгы жана алардын негативдүү таасирлерлерин кандай минимизациялоо жолдорунун айрым, бирок, негизги теориялык жана прикладдык багыттары жөнүндө сөз болмокчу.

Аталган багыттагы көп жылдар бою жүргүзүлгөн изилдөөлөрүбүздүн негизинде, башталгыч класстагы окуучулардын ден соолуктарына терс

тийгизген төмөнкү факторлорду айтууга болот [7]:

- окуу планындагы “бир сааттык” предметтердин көбөйүү тенденциясы;
- окуучулардын ден соолугун сактоочу предметтердин кескин төмөндөшү;
- Билингвизм (эки тилдүүлүк) жана үч тилдүүлүк проблемасынын жана алардын мазмундарынын оптималдуу бири-бирине шайкеш келишин окуу планында чечилбей келе жатышы;
- жадыбалдын окуучунун интеллектуалдык чарчашынын эске албай оптималдуу эмес түзүлүшү;
- мектепте педагогикалык процессти уюштурууда атайын окуучулардын ден соолугун сактоого багытталган иш-чаралардын жетишсиздиги;
- биринчи класста баланын каллиграфиясын калыптандырууда, мугалимдин окуучуларды аяп, коркутпай, зордобой, кемсинтпей камсыз кылуучу методикалык ыкмалар менен тааныш эместиги. ж.б.

Жогоруда белгиленгендердин айрымдарын карап көрөлү. Алардын ичинен, объективдүү факторлору болуп биринчи, экинчи, үчүнчүлөрү субъективдүү факторлорго калганын кошууга болот:

1. Акыркы он, он беш жылдары окуу планында окуучулардын ден соолугун сактоочу предметтердин жумалык жүктөмдөрүн азайтуу жана алардын эсебинен “бир сааттык” окуу предметтеринин санын көбөйтүү тенденциясы байкалууда. Мисалы, баланын ден соолугун сактоочу предметтер катары, музыка, ИЗО, дене тарбия предметтерин түшүнөбүз. Эгерде 1990-1991-окуу жылындагы окуу планынын 7-вариантында башталгыч класстар үчүн аталган предметтерге бөлүнгөн жумалык жүктөмдөр жалпы жумалык жүктөмдөрдүн 38%ын түзгөн болсо [2,3-5-б.], ал эми, 2013-2014-окуу жылында, аталган предметтерге бөлүнгөн жумалык жүктөмдөр жалпы жумалык жүктөмдөрдүн 18%ын түзүп калган. Демек, баланын ден соолугун сактоочу предметтерге: ИЗО предмети баланын жазууга болгон аракеттерине даярдык, музыка предмети эне тили менен кошо кыргыздын улуттук сапаттарын калыптандыруучу, дене тарбия баланын конституциясын калыбына келтирүүчү, предметтер жана баланын рухий дүйнөсүн калыптандыруучу касиеттеринин деңгээлинде, өзүнүн функциясын аткарууга күчсүз

абалга келди. Аталган предметтер “бир сааттык” предметтердин катарын толуктап калды. Натыйжада 2008-2009-окуу жылынан баштап, алар башталгыч класс үчүн окуу планын жалпы жумалык жүктөмдүн 33%дан 44%га чейинки бөлүгүн түздү.

Көп жылдык иш-тажрыйбабыздын жана изилдөөлөрүбүздүн натыйжалары, эгерде аталган предметтер окуу планынын 38-40%ын түзсө, башталгыч класстын окуучуларынын ден соолуктарына зыян келтирбей билим сапатын жогорулатууга боло тургандыгы далилденген [7,136-б.]. Мында, эгерде аталган предметтерге базистик окуу планында класстардын кесилишинде 18%, 16%, 19%, 18%ды түзүп келген болсо, сунушталган окуу планында тишелүү 38%, 28%, 26%, 26% ын түзөт [7,144-б.]. Анын ичинде дене тарбия предметине тиешелүү түрдө жумасына 4 саат, 3 саат каралган. Бөлүнүшү окуучунун сабактарда кыймылсыз отурушунан келип чыккан негативдүү натыйжаларын компенсациялай алат деп айтууга болот. Себеби, “мектептик кеселдер” баланын конституциясы деформацияланган абалда калыптанып калгандыгынан келип чыгат. Бул өз кезегинде дененин ички органдардын туура эмес жайланышына алып келет. Бирок практикада өзгөчө башталгыч класстарда сабак берген дене тарбия мугалимдери, жумалык жүктөмү көбөйтүлгөн класстарда көп кезигүүчү терс көрүнүштөрүнө, сабактын жыйынтоочу бөлүгүндө, окуучулардын көп жүгүргөндөрүнө көңүл бөлбөгөндүктөрүн кошууга болот.

Мындай абал дене тарбия сабагынан кийин өтүлүүчү сабактарга терс таасирлерин көрсөтө тургандыгы айкын. Адатта дене тарбия сабагынан кийин, бала сабакты өздөштүрүүгө даяр деген мугалимдер чоң жаңылыштыкта болушат. Дене тарбия мугалимдери жакшы билишкендей, сырттан жүгүрүп келген баланын пульсу минутасына 120-140 жолу кагат, же андан да чоң мааниге ээ болсо, сабакта баланын сөлөкөтү (телесная оболочка) отурган болот. Ошондуктан дене тарбия предметтерине коюлуучу жалпы дидактикалык талаптардын бири бул – сабактын аягында бала кандай пульста келсе, пульстун ошол маанисине кайра келтирүүчү көнүгүүлөр аткарылат.

2. Болжолдообузча “бир сааттык” предметтердин келип чыгышынын себебин, окуу планынын тез өзгөрүп жаткан замандын талабына жооп берүүчү каражатына айланып келе жаткандыгынан көрүүгө болот. Бирок окуу планын мындай багытта пайдаланууга болбой тургандыгын орто мектепти бүтүрүүчүлөрдүн ден соолуктарынын абалдары ырастап турат.

Окуу планын бир, эки жылда иштеп чыгылуучу окуу-нормативдик документ эмес. Өз убагында орто мектептер үчүн окуу планы Союздук деңгээлде атайын илимий изилдөөчү мекемелердин изилдөөлөрдүн натыйжалары катары сунушталган болсо, 20 жылдан бери, августтун ортосунда жыл сайын өзгөрүүгө дуушар болгон окуу планы орто мектептерге “Кут билим” газетасы аркылуу берилип келүүдө.

Профессор И.Б. Бекбоевдин пикиринде, окуу планынын варианттары апрель айында мектептерге жеткирилсе, мектеп директору май, август комплектилөө пландуу түрдө, орто мектептин башкаруу жана көзөмөлдөө маселелери туура чечилмек. Мындан орто мектептер үчүн окуу планы азырынча жыл сайын август айынын ортосунда убактылуу документтин деңгээлинде берилүүсү туруктуу улантылып келе жатат деп айтууга болот.

Мындай абалдан чыгуу үчүн, биздин пикирибизче, биринчиден, КББАнын алдында окуу планынын иштеп чыгуу боюнча туруктуу иштөөчү лаборатория түзүлүшү абзел. Лабораториянын кызматкерлерине эл аралык тажрыйбанын негизинде, Кыргызстандын социалдык-экономикалык өнүүсүнө, тез өзгөрүп жаткан заманга ылайыкташтырылган жок дегенде он жылдык мөөнөткө эсептелинген туруктуу окуу планын иштеп чыгуулары сунушталат.

Экинчиден, жыл сайын жаңы “бир сааттык” предметтерге орун берүүнүн ордуна, окуу жүктөмдөрү аныкталган предметтердин курамына өзүнчө глава катары кошуу абзел, же келечекте андай көйгөйлөр чыгып калышын эске алган тандоо предметтеринин деңгээлинде алдын-ала толукталышы керек болот.

3. Эгерде жаңыдан мектепке барган биринчи класстын окуучусунун сабактарга болгон мамилесине байкоо жүргүзүп, анализделсе, окуучуга негизги кыйынчылыктардын бири болуп б.а. психоэмоционалдык стрессти пайда кылган дагы бир предмет - орус тили (Азбука русскога языка), ал эми орус класста окуган кыргыз улутундагы окуучу үчүн кыргыз тили экендигин аныктоо кыйынчылыкты туудурбайт. Анын себептери болуп, ушул убакытка чейин башталгыч класстарда билингвизм, б.а. эки тилдүүлүк жана үч тилдүүлүк проблемасынын чечилбей келе жаткандыгынан көрүүгө болот.

Кайсы тилди, эмне үчүн, кандай максатта жана аларды окутууну кандай удаалаштыкта окутуу керек?

Үч тилдүүлүк проблемасынын чечилүү жолдору өз мезгилинде К.Д. Ушинский аныктаган: баланын рухий дүйнөсүнө тамырын жая баштагандан кийин, б.а. бала эне тилинде эркин окуп, окуганын түшүнүп айта билгенден баштап чет тилин окутууну баштаса болорун белгилеген [8, с.217]. Себеби, башталгыч класста адабий окууда жомоктор аркылуу окуучунун чыгармачылыгын өнүктүрүү жана баланын улуттук аң-сезимин калыптандыруу иш жүзүнө ашат [5. 29-б.]. Мында эки тилдүүлүк Союз маалында орус тилин билүү жана эркин сүйлөө мамлекеттик деңгээлде ички зарылдык болгондугун белгилемекчибиз. Анткени 15 Союздук республиканын улуттары үчүн, орус тили улуттар аралык тилге айланып, адегенде орус тили, анын негизинде улуттук тилди өнүктүрүү каралган. Союздук республикалар көз карандысыз мамлекет болгондон баштап, улуттук өзүн-өзү таануу (национальная самоидентификация) процессинде, орус жана чет тилине башкача

мамилелердин пайда болушу табигый көрүнүш. Сөз эне тили, же орус тил, чет тили жөнүндө болгондо, улуттардын ортосундагы мамилелердин тирешүүлөрүнө, эрегишүүлөрүнө айланып кеткендигинен, башталгыч класста окутулган предметтердин мазмундарынан, алардын ортосунда ички байланыштын зарылдыгы келип чыкпайт. Мисалы, аталган предметтердин программаларынын анализдери көрсөткөндөй, же кыргыз тилдин, же орус тилдин окуу материалдарында бири-биринин байланыштары жокко эсе. Ошондуктан биринчи класска келген окуучу эки тилди өздөштүрүүсүнүн сапаттык деңгээли төмөн болуп келүүдө.

Билингвизм үчүн экинчи тилди толук кандуу үйрөнүүсү, эне тилине караганда бир кыйла татаал педагогикалык кубулуш [9, 96-102-б.]. Мында интерференция бир гана орус тилин өздөштүрүүдө пайда болбостон, эне тилинде сүйлөгөндө, кээ бир орусча сөздөр менен коштолуп келе жаткандыгына таң калып болбойт. Тилекке каршы, өзүнүн эне тилине мындай мамиле башка улуттарга караганда өзгөчө кыргыздарга көбүрөөк тиешелүү. Чындыгында, улуттук мамилелер жөнүндө маселе чыкканда, бала эстен чыгып кеткендей. Мектепке келген окуучу үчүн кайсы тилди кандай окуй тургандыгы жана тилдердин конфликтиси барбы, жокпу баары бир. Бирок баланын ден соолугу үчүн иш-аракеттер, биринчи кезекте, анын эне тилин жана өзгөчө орус тилин толук кандуу окуусуна багытталышы керек экендиги талашсыз. Анткени, ар кандай тармактагы илимий окуу китептеринин 95% дан көбү орус тилинде. Ошондуктан мектепте аны эске алуу менен окутуу максатка ылайыктуу.

Адегенде чет тили башталгыч класста биринчи класстын 3-4-чейректеринен баштап окутулушу, ансыз да окуучунун ден соолугуна зыян алып келүүчү көптөгөн проблемалардын санын көбөйткөн болсо, 2008-жылдан баштап төртүнчү класстан окутулушу оптималдуу абалга келди. Демек, башталгыч кластар үчүн эне тилдин жана орус, чет тилдеринин программалары бири-бирин толуктоочу, күчөтүүчү, байытуучу мүнөзгө ээ болгон багытта иштелип чыкканда гана, эне тилин толук кандуу өздөштүргөн баланын улуттук рухий дүйнөсүн сактоо менен, орус тили менен кошо чет тилдерин өздөштүрүүдө сапаттык деңгээлдерин жогорулатууга жетишүүгө болот.

Жогоруда белгиленгендердин эксперименталдык далилдөөсү катары, 1989-2002-жылга чейин Жалал-Абад облусунун Ала-Бука районундагы Балтагулов орто мектебинде үч тилдүүлүк проблемасынын чечилиши сунушталган эксперименталдык окуу планында [7, 156-157б.], биринчи класска орус тили, ал эми орус классында кыргыз тили окутулбагандыгын белгилеп кетмекчибиз.

4. Атайын байкоолор көрсөткөндөй, башталгыч класста эң жакшы окуган окуучулардын жума ичинде өздөштүрүү деңгээлин, алардын күндөлүгүндөгү предметтер боюнча алган баалардын анали-

зинен, бейшембиден баштап, жума, ишемби күндөрү кескин төмөндөп кеткендигин аныктоого болот. Эмне үчүн? Анын себебин окуучунун интеллектуалдык чарчануусу бейшемби күнүнө туура келгендиги менен түшүндүрүүгө болот.

Бейшемби күндөн башталган окуучунун чарчандыгы, анын үч күн бою сабактарга болгон аракетинин натыйжасы деп караган белгилүү новатор-педагог В.Ф. Шаталов, бейшемби күндү экинчи жекшемби катары пайдаланган [4. с.574-б.]. Андан тышкары, алты күндүк дене тарбиясын пайдалануу менен анын окуучулары он бир жылдык мектепти тогуз жылда ийгиликтүү бүтүрүшөт. Ал эми мындай жаңылыкты биздин практикалык ишмердүүлүгүбүздө орто мектептин шартында, бейшемби күнү, жадыбалдагы предметтерди экинчи сабактан баштап, дене тарбия предметтерин жана мектептен тышкаркы иш-чараларды пландаштыруу, сабактардын жалпы сандарын минималдаштыруу аркылуу жетишилди [7, 89-90-б.].

5. Орто мектептин масштабында педагогикалык процессти уюштурууда, окуучулардын ден соолуктарын сактоочу атайын иш-чараларды түзүү абзел. Ал аркылуу башталгыч класстын окуучуларынын ден соолуктарына зыян келтирүүчү факторлорду минималдаштырууга өбөлгө түзүлөт деп айтууга болот.

Мында окуучулардын ден соолугун сактоо үчүн:

- В.А Сухомлинскийдин ыкмасын колдонуу сунушталат.

В.А. Сухомлинскийдин айтымында, балдар сентябрь айында бир күндө 40 минутадан ашпаган убакытта жазууга жана арифметика менен алек болушкан. Калган эки саатта балдар таза абада болушкан. Класста өтүлгөн сабактарды балдар “чыныгы сабак” деп, чыдамсыздык менен күтүшкөн. Биринчи эки ай ичинде балдар 1 саатын таза абада өткөрүшкөн. 3-4-айда-2саат, 7-8- айда-3 саатка туура келген. Сабактардын ортосундагы убакыттын узактыгы биринчи эки айда 30 минута, кийин 45 минута болгон [6, 97-99-б.];

- жогоруда белгиленгендей, бейшемби окуучулардын үч күндө топтогон ашыкча жүктөмдөрдү компенсациялоочу күн деп эсептейт [11. 306-б.]. Анын үстүнө, окуудан эң көп чарчаган күн бейшемби күнүнө туура келет [1, 64-65-б.].

- сабак процессинде башталгыч класстын окуучусунда пайда болгон дене чыңалуусун компенсациялоо үчүн В.Ф. Базарный отуруп жазган абалын өзгөртүп, туруп жазган боюна мезгилди алмаштырып туруу абзел деп эсептейт. Ал үчүн окуучу туруп жазганга ылайыкташтырылган столдун үстүнө коюла турган кичинекей столчо пайдаланылат [10, 15-22-б.].

Алардын ордуна жогорку класстарга эсептелген бир нече столдорду пайдаланууга жана класстын бир бурчуна килемче менен жаздыктар менен килемчени төшөп койсо болот. Бул абалда башталгыч класстын

мугалимдеринин айтымында, балдардын бардыгы жатып алышат.

Мындан, биринчиден, окуучулардын дээрлик бардыгынын белдери уюшуп, талыгандыгынын белгиси экендиги далилденип жатат. Экинчиден, кыздарды биринчи, андан кийин эркек балдарга уруксат берсе болот. Анткени, баланын организми ар бир көз ирмемде өсүп турат. Денесинин ооруп турган бөлүгүн кандай абалда азайта алуусун окуучунун өзү чечкени оң;

6. Мектепти аттаган биринчи класстын окуучусунун дуушар боло турган дагы бир кыйынчылыгы – бул баланын жазууга болгон аракетин. Эгерде зээндүү бала эжеси, байкеси менен кошулуп жазууга, сүрөт тартууга далаалаттанган, же бала бакчага барган болсо бир жөн.

Бала үчүн жазууга болгон аракетинен, анын башын ооруткан себепке айлангандыгы, туура, каллиграфиялык жазууну камсыз кылуучу манжаларынын булчуңдары начар, күчсүз экендигинен келип чыгат. Ошондуктан алдыңкы мугалимдер жазма иштерди аткарууда биринчи класста окуучуларында пайда болгон кыйынчылыктарды традициялык эмес ыкмаларды колдонуу аркылуу чече алышат. Алардын айрымдарынын ишмердүүлүгүнө токтолуп өтөлү.

Е.А. Потапова биринчи класстын окуучуларын жазууга болгон машыктыруусун үч этапка бөлгөн [3, 68-79-б.]:

Биринчи этап – булчуңдук эсте калтыруу (мускульная память). Мында геометриялык фигуралары бар сызгычтын жардамы менен сызылган ар түрдүү фигуралардын аянтын бирдей багытта, бирдей аралыкта толтуруп чыгат (штриховка). Геометриялык фигураларды штриховкалоо биринчи күндөн башталып, сабаттуулукка үйрөтүү мезгилине чейин созулат. Ал аркылуу колунун манжаларынын булчуңдарын кубаттандырууга б.а. ручканы туура кармап, тамгаларды туура жазуу абалына жетүүгө өбөлгө түзүлөт. Адегенде штриховкалап жаткан окуучунун колун кармап көргөндө, адатта, манжанын булчуңдары чыңалган абалда болсо, кийинчерээк бош абалына келгенинен, окуучунун жазууга болгон даярдык деңгээлин аныктап алууга болот.

Экинчи этап – тактилдик эсте калтырууну өстүрүү;

М. Монтессорринин “Дом ребенка” аттуу китебинин негизинде, Е. Потапова окуу жылынын башталышында, ата-энелердин жардамы менен 33 тамгалардын үлгүлөрүн кум кагаздан окуучунун сөөмөйү баткыдай калыңдыкта карточкаларды даярдоого жетишкен. Окуучу биринчи тамга үйрөнгөндөн баштап, сөөмөйү менен кум кагаздын бети боюнча жазат. Мындай абалда окуучунун тактилдик рецепторлорун өнүктүрүү аркылуу, тамгалардын образдарын эсте тутуп калууга өбөлгө түзүлөт.

Үчүнчү этап – сызгычтагы каллиграфиялык тамгалардын үлгүлөрдү пайдалануу менен окуучу-

лардын жазуу билгичиктерин калыптандыруу, бекемдөө болуп саналган. 10-14 күнгө созулган сызгычтагы тамгалардын вкладыштын жардамы менен жазуу. Октябрдын орто ченинде жазууга машыгуу башталат. Доскада окуучуларга белгилүү эң кызыктуу аңгеменин, же жомоктун кыскача текстин мугалим каллиграфиялык жазуу менен окуучуларга сүйлөмдүн бир-экисинен вкладыш менен жазып, калгандарын өз алдынча жазууларын сунуштайт. Е. Потапованын айтымында каллиграфиялык жазмада өздөрү жаза алышканына окуучулардын аябай сүйүнгөндөрүнө чек жок. Окуу башталганына бир жарым ай түздөн-түз жазуу машыгууларына киришкендигине карабай, тамгаларды жазууга бөлүнгөн жалпы убакыттан 20-50 секунд үнөмдөлөт.

Е. Потапова ар кандай геометриялык фигуралардын жана сүрөттөрдүн аттарын жаздырып, жаратылыштын мезгилине жараша, окуучулардын жеке байкоолорун айта билүүгө көндүрүү менен окуучулардын билим сапатын жогорку деңгээлге жеткире алган.

Ар бир мугалим эртедир-кечтир окуучунун жазма иштерин уюштурууда окуучунун кыйналган абалынан чыгаруу үчүн чоң эмес ачылыштарды жасайт. Мисалы Аксы районунун Таш-Төбө орто мектебинин башталгыч классынын мугалими Д. Ормонованын айтымында, жазганда чоң кыйынчылыкка дуушар болгон окуучу үчүн эринбей дептерге карандаш менен тамгаларды жазып берип, тамгалардын үстүнөн ручка менен жазып келүүгө уруксат берүү менен ал окуучунун жазма иштерге даярдап ала алган. Чындыгында, бул вкладыштын бир түрү эмеспи.

Өз убагында окуучулардын жазма иштерин уюштуруу боюнча эң жогорку деңгээлге жете алган Өзбек Республикасынын Андижан облусунун Шахрихон районундагы Най-Ново кыштагындагы СССРдин эл мугалими Мамажан Абдурасуловдун иш-тажрыйбасы эң кызык.

2003-жылы марттын орто чендеринде Най-Ново айылына студенттер менен бирге барып, М. Абдурасулов менен жеке жолукканыбызда, ал атайын ыкмалардын жыйындысын колдонуу аркылуу класстагы ар бир окуучусунун кол жазмасын каллиграфиялык жазмага жеткиргендиктен, алардын жазма иштерин эч ким бири-биринен айырмалай албагандыгын белгилеген [7, 96-97-б.].

Жыйынтыгында, башталгыч класстардагы окуучулардын ден соолуктарын сактап окутуунун актуалдуу проблемалары жана алардын практикада чечилүүнүн айрым жолдору жөнүндө макаланын чегинде чагылдырылгандыгын белгилеп өтмөкчүбүз.

Адабияттар:

1. Кучумова Е.Н. Пятидневка и здоровье младшего школьника / Начальная школа. 1990. №2. с. 64-65.
2. Кыргыз ССРнин орто мектептеринин 1990-1991-окуу жылы үчүн окуу пландары. Мугалимдер газетасы. 13.04. 1990.3-5-б.

3. Потапова Е. Становление почерка. Сов. Педагогика №7, 1989. С. 68-79.
4. Российская пед. энциклопедия.-М.:1999. 574-с.
5. Сакиева С.С. Башталгыч мектепте адабий окууга үйрөтүүнүн педагогикалык негиздери / п.и.д. илимий даражасын изденип алуу үчүн дисс. Авторефераты. - Б.: 2013. - 40б.
6. Сухомлинский В. А. Павлышская средняя школа. – Изд. 2-ое. –М.: Просвещение. 1979. -398с.
7. Токтогулов С.Т. Научно-педагогические основы здоровья сберегающего обучения школьников в общеобразовательных школах КР. (Монография) Для преподавателей, студентов ВУЗов педагог. спец. и работников научно-педагогических учр. – Б.: Бийиктик. 2008.- 230с.
8. Ушинский К.Д. Родное слово. -Т.2. –М.: Педагогика, 1988.-496с.
9. Хашимов Р.Н. Интерференция и формы национально-русского двуязычия. Русский язык в школе, №2, 1986. - 96-102с.
10. Царев С.Е., Волчек М.Г. Обучение математике и здоровье учащихся. Начальная школа, 2002, №11, - с.15-22.
11. Шаталов В.Ф. Эксперимент продолжается.-Д.: Сталкер. 1998. - 400с.
12. Е.А. Ямбург. Школа для всех. –М.: Новая школа. 1996. с. 77.

Рецензент: д.пед.н., профессор Бабаев Д.Б.